

Гигес е първият цар от лидийската династия на Мермнадите и има голямо влияние в и извън пределите на Мала Азия. Сведенията за него обаче са твърде фрагментарни и в някои случаи противоречиви. Трудно е да се оформи единна и хронологически стройна картина на царуването му, но сравнението и комплексната интерпретация на изворовите данни позволяват да се очертаят основните насоки в политиката му и да се осветлят някои въпроси от анатолийската история.

Сигурни сведения, синхронни на управлението на Гигес, дават анализите на асирийския цар Ашурбанипал (по традиционната хронология 668 - 635/27) и един фрагмент на Архилох (fr. 25 Bergk). Основната наративна антична традиция предават Ксант Лидийски у Николай Дамаски (fr. 53 - 56 /44 - 47; 49/) и Херодот (I, 8 - 14). Кратка легендарна версия за идването на Гигес на власт предава Платон (Rep., II. 329. d). Твърде вероятно е Херодот, подготвяйки Лидийския си логос, лично да е бил в Сарди, при това не много време след края на царуването на Крез, последния Мермнад. Той обаче провежда анкетата си сред елините и най-вероятно представя гръцката полумитична традиция за събитията. Николай Дамаски живее доста по-късно, по времето на император Октавиан Август, но ползва първостепенен извор като историята на Ксант Лидийски. За съжаление Николай е запазен само във фрагменти, при това у автори, които се интересуват преди всичко от клоките за лидийския двор и възможността чрез тях да се морализаторства. Независимо от това в запазените пасажии Николай Дамаски често е по-подробен, а и безпристрастен, така че заслужава повече доверие от Херодот.

Самото име на царя предизвиква спорове сред езиковедите¹. Все пак най-сериозна е тезата за значение “прадядо, праотец, предтеча”, извеждана убедително от хетски език - клинописното *huhha(s)*, иероглифното *huha*, а и от близкото ликийско *suga*². За това свидетелства и гласата у Хезихий: *gugai : rappoi*. D. A. W. Thompson се опитва да обясни името с една водоплаваща птица (воден бик - *Ardea stellaris*), идентифицирайки го с описаната от Дионисий птица *gughis*³. Но в случая става дума за нощна птица, получила името си звукоподражателно (от нещо като “гу - гу”), така че и обяснението за името на известното Гигейско езеро⁴ с този воден бик е далеч по-съмнително от другата етимология - тъкмо там са били гробниците на лидийските царе, т. е. предците. Засвидетелствано е и карийско лично име *Idagugos* със сходно тълкувание⁵.

Праядото на Гигес се казвал Гигес⁶, според което безпроблемно антропонимът може да се определи като характерен за рода на Мермнадите. По-късно сатрапът Оройт пратил от Магнезия в Самос (все сфери на външнополитическата дейност на Мермнадите) някой си Мирсос⁷, син на лидиеца Гигес⁸. Името се вписва и в необяснените убедително аналогии между Лидия и Македония - Гигея се наричала жената на Аминта III.

Приемлива етимология на името на династията на Мермнадите дава W. Fauth⁹, като я свързва с дневна граблива птица, най-вероятно сокол, според недвусмислената папирусна глоса от андроона в Халикарнас¹⁰.

Същото откриваме и при Елиан (Nat. an. 12, 4) и Хезихий (*mermhētriorcos*). Ако глосата се разбира апелативно, Мермнади значи "потомци, наследници или свита на (свещените) соколи". Няма и никакви сведения за наличие на митичен герой - основател с име *Mermnas* / *Mermhns*, така че връзката с "дневна граблива птица" е единствено надеждна. В полза на това говори и съобщението на Ксенофонт за райското място за лов със соколи край град Даскилейон (тясно свързан с предците на Гигес), където е резиденцията на сатрапа Фарнабаз¹¹. Ще добавя и предзнаменованието за възцаряването на Гигес, което дават два орела - пак дневни грабливи птици¹². Тези наблюдения показват несъмнената връзка на Мермнадите с културната традиция в Западна Мала Азия. При тази династия виждаме конкурирането на старите хетски реминисценции, сакрализираци лъва като царски символ, с образи на дневни грабливи птици (сокол - орел - ястреб), свързани с хипостаси на малоазийската Велика богиня. W. Fauth допуска влияние на стари анатолийски птицегадателни ритуали в епизода от "Илиада" с Атина и Аполон, които в образа на грабливи птици са кацнали пред портите на Троя както соколите на Гигес¹³. Сигурна е и връзката на Мермнадите с Артемида Ефеска, чиито жрици на познатите ни изображения често носят свещените ястреби в ръце или като щандарт. А един малко коментиран етиологичен мит от "Метаморфозите" на Антонин Либерал свързва "Ierax" - сокола на мариндините - с всяваща ужас богиня, наречена в случая Деметра.¹⁴

Традицията представя Гигес като узурпатор на лидийския престол. Преди него управлявала династията на Хераклидите, произхождаща от Херакъл и Омфала, дъщеря на Ярдан и вдовица на Тмолос. Объркването във версиите е голямо, защото се смесват различни анатолийски предания - според каталога на синовете на Херакъл у Аполодор, Омфала родила Агелай и от него водел произхода си Крез¹⁵. Според Херодот обаче синът на Херакъл е Алкей и от него произхождат Хераклидите, а не Мермнадите¹⁶. Това може да се обясни с конкуренцията на различни аристократични генеалогии, съвсем усложнени през елинистическата епоха, които се

опитват да се свържат с лидийския двор, защото (според Херодот - I, 7) Хераклидите "царували в продължение на двадесет и две поколения мъже, което прави 505 години"¹⁷. Прибавянето на това към годините на Гигес показва, че лидите познават своя династия до към 1270 г. пр. Хр.!

Тук няма да се спирам на проблема кого всъщност убил Гигес - Кандавлъ, Мирсил или Адият¹⁸. По-интересен е неговият произход. Даскил, син на някой си Гигес и дядо на царя Гигес, вероятно е епонимът на Даскилейон (дн. Ескиклес) на брега на Пропонтида. Той бил женен за знатна фригийка, станал фаворит на цар Ардис от Хераклидите и поел реалната власт в Лидия¹⁹. Възможно е и по тази родова линия, ако не е легендарна, да навлизат фригийските традиции при Мермнадите. Бъдещият Адият (II), синът на Ардис, като се боял още тогава, че Мермнадите ще узурпират престола, убил Даскил. Бременната му жена избягала при своите във Фригия и там родила син, наречен също Даскил. По-късно той, опасявайки се от нов заговор на Хераклидите срещу него, избягал от Фригия при сирите на брега на Понта, източно от Синопе²⁰. Там се оженил за Сира (очевидно антропонимизиране на етнонима) и му се родил син Гигес, бъдещият владетел. Това е добър пример за разширяването на личното влияние на лидийските знатни в различни региони на Мала Азия, улесняващо после тяхното присъединяване към царството или поне обезпечаващо съюзници; в Източното Средиземноморие така действат например атинските евпатриди-изгнаници.

Влиянието на Мермнадите се запазило и в Сарди. Там останал Ардис, син на първия Гигес и брат на първия Даскил. Той останал бездетен и измолил от царя (когото по традицията на Ксант ще наричам Адият) да осинови своя племенник, втория Даскил, и да го върне в Сарди²¹. Даскил обаче отказал с мотива, че твърде добре се е устроил при сирите, и изпратил сина си Гигес, тогава на около двадесет години. Ардис осиновил него.

Николай Дамаски ни е оставил описание на Гигес, в което му приписва всички аристократични добродетели - красив и висок, отличен воин, който превъзхождал връстниците си във всяко отношение и прекрасно се справял с ездата и оръжието²². Така той постепенно спечелил доверието на царя и получил много земя. Ликс от рода на Тилонидите оглавил съпротивата срещу Гигес, но последният бил по-енергичен и вече достатъчно влиятелен, за да нанесе удар пръв - той убил владетеля и станал цар. Николай и Херодот предават сходен разказ за преврата на Гигес²³; повод става неговата връзка с жената на Адият(II).

Морализаторски Херодот поставя в основата ѝ самия Адият - Кандавлъ, за да оправдае след това нещастieto му с божното възмездие. Той искал Гигес да види жена му гола, за да се убеди, че тя е най-красивата.

Жената (Херодот не казва името ѝ) разбрала за това, а лидите смятали за голям грях човек да бъде видян гол. Затова тя извикала Гигес и казала, че някой трябва да умре - той или царят. Гигес направил логичния извод и с помощта на царицата убил владетеля в спалнята. Николай Дамаски е по-изчерпателен и по-ценен в този случай. Адриат II смятал да се ожени за Тудо, дъщерята на Арнос, цар на мизите, който основал град Ардиний на Тиванската равнина (**Qbbhs pedion** - поредното ономастично сходство, този път с Балканска Гърция). Този династически брак затвърдява политическата тенденция на Хераклидите за разширение на север - остава да гадаем каква зестра е носела Тудо. Гигес бил изпратен като сватовник да вземе булката и по пътя се опитал да я изнасили. Тя казала на Адриат (II) и Гигес, знаейки какво ще бъде наказанието, същата нощ организирай преврата. Гигес можел да разчита на рода си, а вероятно на подкрепа от Фригия по линия на баба си. Не трябва да се пренебрегва и етическата роля на родовото отмъщение за убийство, което се връща независимо от поколението. В случая узурпаторът отмъщава на Хераклидите за дядо си Даскил. Соловьева допуска и участие на наемници на страната на Гигес заради сведението на Плутарх²⁴, според което на страната на Мермнада се сражавал Арсил от Кария с военна сила²⁵. Авторката добавя като аргументи увеличаването на карийските графити в Сарди през VII в. и това, че Николай никъде не нарича лиди "верните приятели" на Гигес и дори ги противопоставя на местното население (последното наблюдение е основано на стилистиката на извора и, естествено, е спорно). Вероятно благоприятна е била и конюктурата.

Все пак привържениците на Хераклидите се опълчили срещу Гигес (според Херодот дори с оръжие²⁶). Забележително е, че размириците утихват след обещанието на Мермнада да се допита до оракула в Делфи дали да се провъзгласи за цар. Това съобщават и Херодот, и Николай²⁷. Пития провъзгласила Гигес за достоен владетел и лидите го приели. Следователно с Аполон и светилището били вече стабилно свързани не само Мермнадите, но и останалите аристократични родове и думата на прорицателката тежала в Сарди. Херодот изтъква, че Гигес бил първият варварин, ако не се смята Мидас, който посветил дарове в Делфи²⁸. Нормално е новият цар да се отблагодари пребогато - "... повечето сребърни дарове са от него; покрай среброто посветил и много предмети от злато, сред които твърде достойни са кратерите, шест на брой... и тежат трийсет таланта..."²⁹. По-важно е, че в Делфи даровете на Мидас и Гигес стояли заедно, което може да издава старата анатолийска аристократическа култова връзка със светилището, а и между владетелските домове на

Фригия и Лидия. Тук към сродяването на дядото Даскил със знатната фригийка се добавя случката с опетнения с убийство Адраст, фригиец от царско потекло. Той бил син на Гордий и внук на Мидас. Когато дошъл в Сарди, Крез му казал: "Ти си потомък на наши приятели и си дошъл при приятели"³⁰. Генеалогията на Адраст надали е достоверна - в нея Херодот използва имената на двамата фригийци, най-популярни в елинската традиция. Но явно за йонийския свят връзката между Лидия и Фригия е несъмнена, което е намек и за приемственост между двете държави, съзнателно търсена от Гигес, за да се закрепи на престола.

Трябва да отбележа и предположението на Мазети, че Гигес не е узурпатор в истинския смисъл на думата, а представител на второстепенна династия в децентрализираната Лидия³¹. Основанията му са, че ранен автор като Алкман нарича башата на Гигес "turannos" - вероятно лидийската дума за цар³². Освен това в късен извор се споменава, че отначало на Гигес била подчинена не цяла Лидия, а само Тира³³. Все пак по-вероятно е да се касае за нещо като парадинастично владение на Гигес като царски наместник при Аднат (II) - Гигес несъмнено е от най-висшата аристокрация, но няма дори и намек да е имал никакви права върху трона, а всичко свидетелства за обратното. Сведението може да се интерпретира като указание, че около Тира са били многото земи, дадени на Гигес от Аднат (II), или като свидетелство, че там са били родовите имения на Мермнадите и чичото осиновител Ардис. Тира се намира в сърцето на Лидия, между реките Хермос и Каистрос, и може да бъде поверена само на много сигурен човек.

С няколко думи ще се спра на датировката на управлението на Гигес³⁴. Към 666 - 664 г. пр. Хр. се отнасят първите сведения за него на асирийските извори и в тях той е вече на власт и изпраща послания при Ашурбанипал. Бикерман дава за Гигес 685 - 652 г. пр. Хр.³⁵ Датировката на смъртта на царя е по голямото кимерийско нашествие, от което отброява 30 години по Евсевий. Според Херодот обаче те са 38 и следователно идването на власт може да е и в 689 г. пр. Хр. Различен подход има Мазети. Той отбелязва, че в Лувърската призма на Ашурбанипал от 645 г. пр. Хр. не се споменава за смъртта на Гигес, докато тя е изтъкната като справедливо възмездие в Цилиндъра на Расам от 643 - 642 г. пр. Хр.

Така Мазети фиксира смъртта на Гигес в 644 г. пр. Хр., според мен достатъчно основателно, ако се вярва на датировките на асирийските паметници. С годините по Херодот това дава управление 682 - 644 г. пр. Хр. Обаче такава поправка и прибавянето на годините на управление на всички Мермнади дават за възцаряването на Крез 526 г. пр. Хр., а тогава според установената източносредиземноморска хронология отдавна управлява персиецът Камбис, а Лидия е сатрапия. Следователно или има

неточност в датировката на асирийските извори, или Херодот привежда неточни цифри.

И така Гигес управлявал над 30 години, които са важни заради преразпределението на силите в Анатолия. С него започва стремителният възход на Лидия. Външната му политика е активна и често успешна. Тя отразява много точно положението на страната между Изтока и Средиземноморието, за това ще се спира отделно на инициативите на Гигес на запад и на изток.

Най-напред Гигес увеличава царството си на север, присъединявайки Троада, както и големи части от Фригия и Мизия. Този успех е донякъде наследство от политиката на Хераклидите. Допускам, че разширяването става по дипломатически път чрез брака му с Тудо. Сега вече Лидия има два опасни съперника на изток - кимерите и Асирия. Логиката изисква Гигес да се свърже с по-далечния срещу по-близкия. Така и става - царят по своя инициатива се свързва с Ашурбанипал. Лувърската призма разказва как асирийците не знаели на какъв език да се разберат със странните далечни пратеници. Скоро обаче "Тугту, цар на страната Лудду" им става добре известен. Той се признава за васал на Асирия, уж под влияние на свой сън, и вероятно получава помощ за войната си с кимерите, които тревожели и Ашурбанипал³⁶. Гигес разгромил кимерите и двамата оковани техни вождове изпратил на асирийския цар с много дарове. Според Соловьева това става при първия кимерийски поход от 661 - 660 г. пр. Хр.³⁷ Тя смята, че Лидия е установила контакти още с Египет, а и с Вавилон, като при това активната страна е Вавилон, а останалите само го подкрепят, за да скъсат напълно с Асирия. Соловьева дори допуска, че цел на Гигес бил проходът Киликийски врати на стария кервански път за Финикия. Сигурно е, че владетелят спрял да изпраща даровете на Асирия, "надявал се на собствените си сили и се възгордял, като изпратил свои военни сили за съюза с Пишамилки"³⁸. Пишамилки несъмнено е египетския фараон Псаметих I, който отхвърлил асирийската зависимост. Явно насочеността на съюза е срещу Ашурбанипал. Вероятно Гигес изпраща тези йонийски наемници, които стават опора на Псаметих в борбата му за обединение на Египет според Херодот и Диодор³⁹. Соловьева смята, че и по-рано карите са се появявали в Египет, а Гигес може би е изпратил известната лидийска конница⁴⁰. Царят използва ангажираността на Асирия на еламския, халдейския и египетския фронт. Но сега Ашурбанипал използва кимерите, които отново нападат Лидия, вероятно подбудени от него. Гигес загинал в битка срещу тях. Полага се обаче началото на стремежа Лидия да бъде съдържащата сила за всякакви нашествия от изток, за което тя се стреми да обедини политически Западна Анатолия. Геополитически естествен неин партньор

е Египет и съюзът с него ще се възроди при Крез на антиперсийска основа.

Ще отбележа и че не бива да буди смущение изразът "отвъд морето" за "страната Лудду" и в цилиндъра на Расам, и в надписа на Ашурбанипал за възстановяването на храма на Сив Харански. Гледната точка на асирийците е от Сирия и Финикия, откъдето Лидия наистина е отвъд морето, въпреки наличието на обиколна сухопътна връзка. Гигес е много активен и на запад срещу малоазийските гърци. Сведенията за неговите кампании обаче са разпръснати и не могат да се подредят. Това се опитва да направи Светлана Соловьева⁴¹. Тя предполага, че политиката на Гигес отначало е филелинска заради услугата от Делфи при заемането на престола, но после търговските интереси на Лидия наложили търсене на излаз към Егейско море. Тезата е незащитима, тъй като приема полисният елински свят за едно цяло, каквото той не е. Делфи винаги подкрепя Мермнадите, независимо от натиска им върху Йонийска Гърция. Всъщност Гигес разделя враговете си и воюва с градовете поотделно, като същевременно помага на някои полиси. Важно за него е да се закрепят на престола; "сега, когато вече стоял начело на властта, Гигес нахлул с войска в Милет и Смирна и завладял град Колофон"⁴². Любопитно е сведението на Николай Дамаски за Магнезия⁴³. Повод за войната станал Магнет от Смирна, поет и музикант. "В него били влюбени мнозина", включително и Гигес. Заселил се в Магнезия, но местните хора не понесли позора да гледат жените си полудели по него, разкъсали дрехите му, остригали косите му и му нанесли различни телесни повреди. Повод за това станала песен на Магнет, в която той възхвалявал храбростта на лидите в конно сражение с амазонките, но за самите магнезийци нищичко не споменал. От този фрагмент виждаме как се срастват митологичните сюжети в този регион: различни полиси и етноси си приписвали победата над Иполита, свързана в Гърция с Херакъл. А Гигес, възмутен от случилото се, започнал често да напада земята на магнезийците и накрая превзел града. Така царят поставя начало на традиционната лидийска практика да се изтощават полисите най-напред чрез системно опустошаване на хорите им.

Интересни са отношенията на Гигес с Милет. Той воювал с града, но и му разрешил да основе Абидос в Трояда, която контролирал⁴⁴. Сведенията на Херодот за колонизацията и войната с Милет не могат да се определят като по-ранно и по-късно. Тук намира израз двойствената лидийска политика към гръцките градове - тя се стреми не толкова да ги завладее и унищожи, а да ги инкорпорира в царството и да използва потенциала им, особено в морската търговия. След превземането им всички полиси продължили да функционират както по-рано. Ще отбележа и посредническата роля на Лидия в колонизацията на прилежащите й земи, която не била просто конкистадорско занятие за гърците, а резултат

на договаряне и взаимни изгоди за тях и местния владетел.

Известно е, че Лидия става прекният посредник между древноизточните народи и гръцкия свят. Както отбелязва М. Василева, "Културното наследство на рано изгубилата политическа мощ фригийска държава се възприема и преработва в Лидия. Това особено добре се вижда в култа към Великата богиня майка (Кибела) и нейната гръцка иконография."⁴⁵ Хронографите дават две дати за смъртта на цар Мидас - 696/5 г. пр. Хр. у Евсевий и 676/5 г. пр. Хр. у Юлий Африкан. Независимо от споровете около тях и двете са доста близки до 685 или 682 г. пр. Хр., когато се възцарява Гигес, така че двамата са почти съвременници. Това поставя въпроса за отношенията между Фригия и Лидия. Различни източни извори познават мушките или предводителя им Мита (идентифицирани с фригите и Мидас) от XV до VIII в. пр. Хр.⁴⁶, но не съобщават нищо за Лидия преди Гигес. Как да се съотнесе с това обаче лидийската династична линия у Херодот до XIII в. пр. Хр.? Очевидно за VIII в. пр. Хр., а и за периода по-рано, трябва да се приеме една обща фригийска доминация в Западна Мала Азия, която не достига егейското крайбрежие, овладяно от елините. Липсата на организирана държавна машина в царствата от този период навежда на мисълта за някаква федеративна, парадинастична структура, която би била и в хетската традиция. Така лидийските Хераклиди управляват наследствено в своите земи, но под егидата на Фригия. Промяната настъпва с кимерийското нашествие и възцаряването на Гигес. С огромна енергия той се заема да възстанови оцелялото от опустошената държава и измества политическата и финансова столица от Гордион в укрепената сред планините Сарди, родовото седалище на Хераклидите. За това има и едно косвено свидетелство - надгробната могила на Гигес⁴⁷. По един фрагмент на Хипонакс едната могила на Бинтепе убедително е приписана на Гигес. Очевидни са сходствата с т. нар. "Могила на Мидас" край Гордион, независимо от спецификите при изграждането на гробните камери. Това е най-старата могилна конструкция в Лидия и тя е издигната, за да свидетелства, че новият "велик цар" вече е погребан в Сарди, а не в Гордион, и там ще са и неговите приемници. Дотогава всички аристократично-царски погребения край Гигейското езеро са под могили, но без гробници. Следователно налице е пример за разпространението на гробните съоръжения като културна заемка по чисто политически причини, без да става дума за компактно етническо преселение. Нещо повече, явни паралели с гробницата на Гигес се забелязват и в монумента Tall-i Takht в Пасаргада и така е засвидетелствано преминаването на върховната власт в персийската династия⁴⁸.

Някои автори виждат Гигес и в Стария завет под името Гог. Гог и

Магог (или Гог от страната Магог) са войнствени противници на богоизбрания народ в есхатологичните митове на юдаизма и минават в исляма като Йаджудж и Маджудж. Магог е споменат като син на Яфет (Бит. 10, 2; Парал. 1, 5), родоначалник на северен народ, свързан с мидите и кимерите. В "Книгата на Иезекиил" Гог е княз на Рош, Мешех и Тувал, към което каноничният текст на Библията добавя "в земята Магог". Гог ще поведе конна войска (прочутата лидийска конница?) от земите на Севера (спрямо Палестина това е Мала Азия), но сам Яхве ще го порази и ще изгори с огън Магог (Иезек. 38 - 39). Оттук Гог, вече като народ, влиза и в новозаветното пророчество (Апок. 20, 7 - 9). Много са предположенията за етимологията на имената⁴⁹; Йосиф Флавий ги свързва със скитите, други с мидите и партите, византийците - с русите (заради Рош), а от XIII в. се асоциират с татаро-монголите. Днес се приема етимологията от акадското "страна Гуггу" [mat GUGGU], т. е. Лидия на Гигес от асирийските извори. Това приема и архимандрит Никифор с уговорката, че според Плиний (V, 25) Гог и Магог били царе на Асирия и съседните ѝ страни⁵⁰ (което, според мен, не противоречи на идентификацията). Предположението отговаря на популярността на Гигес и налагането му като нарицателно име за лидийски цар. И. М. Дьяконов дори смята, че речите на Иезекиил срещу Гог могат да се отнесат към времето на Лидийско-мидийската война от 590 - 585 г. пр. Хр., когато имало реална опасност от анатолийска инвазия в Предна Азия⁵¹.

И така, още първият Мермнад оставя следа с управлението си в цяла Мала Азия. Енергичните му действия понякога носели успех, но откъсването от Асирия довело до унищожителен облъск с кимерите, в които Лидия победила с много усилия, а царят загинал. Докато Крез е влязъл в гръцката традиция с точно определени и популярни думи и дела, Гигес става нарицателно име за лидийски цар при късните автори. Заслужава да се отбележи и техният по-витаелен поглед към този владетел:

Не ме е грижа никак
за златото на Гигес;
не ме измъчва завист
към властници-тирани.
Но ме е грижа с миро
да орося брадата,
но ме е грижа с рози
да украся главата.⁵²

БЕЛЕЖКИ

- 1 Последно обобщение с нова хипотеза виж у Fauth W. Gyges und die "Falken", - Hermes, 1968, Bd. 96, H. 3, 257 - 264.
- 2 Fauth W. Op. cit., 263.
- 3 Dionys., De avib., 2, 16.
- 4 Herod., I, 93.
- 5 Kretschmer, Einteilung in die Geschichte der griechische Sprache, 1896, 362.
- 6 Nic. Dam., VI, fr. 44 (FGrHist - F. Jacoby).
- 7 Това име пък е засвидетелствано за друга лидийска династия (на Хераклидите) и също предизвиква много въпроси, но насочва към проблеми извън темата на настоящата статия.
- 8 Herod., III, 122.
- 9 Fauth W. Op. cit., 257 - 262.
- 10 *mermnadal : ol trlorcoi para Ludois* - Pap. Ox. XV, 1802, II, 46.; Gusmani R. Lydisches Woerterbuch, 1964; 275.
- 11 Xen., Hell. 4, I, 15.
- 12 Nic. Dam., fr. 47.
- 13 Hom., II., VII, 59 ff.
- 14 Antoninus Liberalis. Metamorphos. synagoge. fr. 3.
- 15 Apollod., Biblioth., II, 7, 8.
- 16 Herod., I, 7.
- 17 Всички цитати на Херодот са по превода на Петър Димитров - Херодот. История (част I). С., Наука и изкуство, 1986; част II - 1990.
- 18 Първите две имена дава Херодот (I, 7), третото - Николай (fr. 47).
- 19 Nic. Dam., fr. 44.
- 20 Nic. Dam., fr. 46.
- 21 Nic. Dam., fr. 47.
- 22 Ibidem.
- 23 Срв. Her., I, 8 - 13 = Nic. Dam., fr. 47.
- 24 Plut., Quest. graec., 45.
- 25 Соловьева С. С., Лидия при Гигесе и ее взаимоотношения с Ассирией. - Древний Восток, I (сб. статей в честь акад. М. А. Коростовцева). М., 1975, 235.
- 26 Herod., I, 13.
- 27 Herod., I, 13; Nic. Dam., fr. 47.
- 28 Herod., I, 14.
- 29 Ibidem.
- 30 Herod., I, 35.
- 31 Мазетти Кл., Вопросы лидийской хронологии. - ВДИ, 1978, 2, 176.
- 32 Plut., De exilio, 2.
- 33 Etymologicum Magnum, ed. Gajford, 771, бел. 54.
- 34 Основно по въпроси: Gelzer H. Das Zeitalter des Gyges. Rheinisches Museum, 1875, 230ff. Последно изследване с литература и важни промени: Мазетти Кл. Op. cit., 174ff.
- 35 Бикерман Э. Хронология древнего мира. М., 1975, 193.
- 36 Според Цилиндъра на Расам - по Дяконов И. М. Ассиро-вавилонские источники по истории Урарту N72 - ВДИ, 1951, 4.
- 37 Соловьева С. С. Op. cit., 256.
- 38 По Дяконов И. М. Op. cit., N72, N74.
- 39 Herod., II, 152; Diod. I, 66 коментирани подробно в Radet G. La Lydie et le monde grec au temps des Mermnades. Paris, 1893.
- 40 Соловьева С. С. Из истории лидийско - египетских взаимоотношений в VII в. до н. э. -

- Сб. Древняя Анатолия, М., 1979, 92.
- 41 Соловьева С. С. Лидия при Гигесе..., 254 - 255.
- 42 Herod., I, 14.
- 43 Nic. Dam., fr. 62.
- 44 Strabo, XIII, 1, 22.
- 45 Василева М. Кимери и фриги - общи проблеми на историографията. - Минало, 1997, 2, 25.
- 46 Василева М. *Op. cit.*, 19.
- 47 Обобщена и систематизирана информация за разкопките в Сарди в Haffman G. M. A. Sardis from Prehistoric to Roman Times. Results of the Archaeological Exploration of Sardis 1958 - 1975. Harv. Univ. Press, 1983. Тук се основавам на резултатите, изнесени в плаката за царските гробници - с. 56 - 58.
- 48 *Ibidem*, 58.
- 49 Изброяване с литература в Аверинцев С. Гог и Магог - Мифы народов мира. т. I, М., 1987, с. 307.
- 50 Библейская Энциклопедия. СПб., 1891, 165; Иезекиял XXXVIII - XXXIX; Йоан, Откр. XV, 7. Но според Плиний (V, 25) Гог и Магог се наричали царете на Асия и съседните ѝ страни.
- 51 Дзяконов И. М. *Op. cit.*, N85, бел. 1 и 3.
- 52 Цитирам чудесния превод на Доротея Табакова от Анакреонтически песни. Прозорец